

Örmények a Székelyföldön (a 19. század közepéig)

A helynevek tanúsága szerint az örmények már a honfoglalást követő századokban jelen voltak a Kárpát-medencében: a ma is itt élő örmények azonban csak a 17. századtól telepednek meg Erdélyben. Többségük Moldvából jön át - az általuk jól ismert szorosokon -, az ottani zavaros politikai helyzet, a török beütések és nem utolsósorban az erőszakos térítési kísérletek következtében. Az 1630-as évek után egyre gyakrabban találkozunk velük, míg 1672 után egy részük végleg itt telepedik le.

Kezdetben főképpen a Keleti-Kárpátok átjárói mellett húzódnak meg; főbb telepeik Petele, Beszterce, Gyergyószentmiklós, Szépvíz, Görgényszentimre, Kanta, Ebesfalva, Szamosújvár. Később e két utóbbi messze kiemelkedik jelentőségében, és az erdélyi örménység fő központjává válik.

Az örmények Erdélyben is, mint máshol Kelet-Európában, kereskedelemmel és kézművességgel foglalkoztak, híres volt az általuk készített kordován. Elsősorban azonban a marhakereskedeleme specializálódtak; Erdélyből, de jelentős számban Moldvából és Havasalföldről is vásárolták fel a szarvasmarhát, hogy aztán felhízzalva adják tovább Pest, és főleg Bécs piacain, jelentős szerepet töltve be Bécs húsellátásában. A 18. század első feléből Erdély külkereskedelméről fennmaradt hézagoss adatok azt mutatják, hogy az állatexport képviselte a teljes kivitel több mint felét, és pl. 1733-34-ben ennek a 177 ezer forintra rúgó összegnek a 90%-át az ökörexporthoz tette ki, ezt pedig jórészt az örmények monopolizálták.¹ Az állatkereskedelem mellett szintén az örmények tartot-

ták kezükben a nyersbőrök felvásárlását. A szegényebb örmények vándorkereskedőként járták az országot a Pestről és máshonnan beszerzett portékával. Erdély akkori, elég fejletlen, és főleg a külkereskedeleme specializálódott kereskedőrétegének jelentős hányadát tették ki az örmények. Trócsányi Zsolt szerint "nem túlzás, ha örmény kereskedők a 18. század derekán, második felében arra hivatkoznak, hogy fő kereskedelmi tevékenységük sok ezer forintos harmincadbevétel eredményez a kincstárnak", és ennek nyomán a kamarai igazgatás mint kincstári népeket védi őket.²

Az örmények valószínűleg már korábban is átjártak Moldvából Erdélybe, és ezen belül a Székelyföldre; örmény kereskedők jelenlétére utal, még tömeges megtelepedésük előtt, Csík-Gyergyó-Kászonszék Generalis Congregatiójának 1643. évi végzése is, amely elrendelte, hogy vasárnap és ünnepnapokon "az egyéb árusok, kalmárok, örmények, egyszóval valakik árut visznek piacra, mise alatt áruikat ne merészljék árulni".³

Két jelentősebb székelyföldi telepük, Gyergyószentmiklós és Csíkszépvíz is éppen a két Keleti-Kárpátokon való átkelőhely, a békási és a gyimesi mellett alakult ki. E két helység örmény népessége gyorsan gyarapodott. 1715-ben Gyergyószentmiklóson 43 családot írnak össze (közülük 15 tímár, 13 kereskedő), 1735-ben már 77-et (44 tímár, 9 kereskedő), 1750-ben pedig 115 családfőt (77 tímár, 23 kereskedő); 1808-ban a családok száma már 246-ra emelkedik, az 1850-es népszámlálás alkalmával 1144 személyt találunk. A 18-19. században Gyergyószentmiklóson a lakosság mintegy negyedét tették ki.⁴ A szépvízi telep már nem fejlődött ilyen dinamikus, érzékenyen érinti őket az utolsó tatárbetörés is. 1715-ben 15 családot találunk, és a század közepén is még harminc alatt van a számuk. 715-ben az összeíró meg is jegyzi: "ezek a Csíkiak majd mindnyájan elig esik a kenyérbe is, a nagy szegénységek és sok szolgaságok miá". Kantán a 18. század első felében hét családfőt említenek, a század végére közösségüknek nyoma vesz.⁵ Az 1735-ös összeírás szerint a 77 gyergyószentmiklósi családfő közül 31 Moldvában született, tehát a bevándorlás folyamatos volt a 18. század első felében is.⁶

A székelyföldi örmények kezdetben az erzsébetvárosi örmény bíró joghatósága alatt álltak, de már egy 1736-os levelet a "gyergyószentmiklósi örmény nemzet bírója" ír alá, 1752-ben pedig így írnak egy per során: "minthogy taxát fizetnek, külön joghatóság alatt állnak".⁷ 1796-tól Gyergyószentmiklós és Szépvíz is kereskedelmi bíróság, Mercantile Forum működött, mely egy bíróból, egy jegyzőből és 12 esküdtből állt. A bűntudományokat leszámítva minden örményekkel kapcsolatos ügyben őket illette a döntés joga. 1848-ig így három eltérő jogállású közösség élt egymás mellett: az örmények a Mercantile Forum, a határőrök (1764 után) a General Commando, a provinciálisták pedig a szék joghatósága alatt.

Az örmények letelepedéséig Gyergyószentmiklós, bár a gyergyói medence központi helye, és 1607-ben vásártartási engedélyt is kap Rákóczi Zsigmondtól, egyszerű község, ha a nagyobbak közül való is. Gazdaságilag azonban csak az örményeknek köszönhetően indul fejlődésnek: a 18. század második felében egyre gyakrabban említik városként, először Csíkszék közgyűlésén 1726-ban.⁸ 1763-ban kéri, hogy a helységet emeljék szabad királyi város rangjára, de ezt csak a másik két jelentős örmény telepnek, Szamosújvárnak és Erzsébetvárosnak sikerül elérnie. Gyergyószentmiklós, bár továbbra is mezővárosként szerepel, hivatalosan csak 1907-től lesz város.

Egy 18. század végi jelentés szerint "A Gyergyó Szent Miklósi Örmény Communitást formálják ti. a Timár Congregatio és a Kalmárok Congregatioja. A Mercantil Forumon kívül ezek alatt van az idevaló örménység."⁹

A vagyonosabb réteget a kereskedők, tímárok és részben a szűcsök képezték, ezek jelentették a nagyobb presztízsű foglalkozásokat is; az egyik szépvízi szegénynél meg is jegyzik "Szóts mester, de igen koldus Ember".¹⁰ A kereskedők voltak kétségkívül a leggazdagabbak.¹¹ Erre utal az is, hogy a gyergyói tímár céhbe bárhova való örmény ifjat bevettek, de "az olly embereket pedig, kik gazdagok, marhákkal, vagy egyébb árukkal kereskednek, nem szoktuk bévenni".¹² A szegényebbek sokszor fizetett munkásként dolgoznak a tímárműhelyben, vagy vásárról-vásárra jár-

nak, és fizetségért másoknak árulnak, vagy "kenyer, gyertya és gyümölcs s több ilyen apróságok árulgatnak, azzal keresik a magok élelmeket".¹³

Volt tehát egy elég szűk, gazdag és sikeres kereskedőréteg, egy jelentős, főleg tímárokból és kalmárokból álló középréteg, a családfők többsége pedig szerény körülmények között üzletet és ipart vagy kereskedést. Gyakori a kettős, vagy hármas foglalkozás is, hiszen a tímár és mészáros szakmák szoros kapcsolatban álltak az állat- és borkereskedelemmel.¹⁴

A tímárok már korán társaságba tömörültek; 1709-ben említik az örmény tímarcéhet Erdélyben, amely egy lengyelországi örmény társaság mintájára alakult, és bár szabadalomlevél híján, de teljesen az igazi céhek mintájára működött. 1759-ben tanúkihallgatást rendeltek el a gyergyószentmiklósi örmény tímarcéh ügyében, a főkormányzónak felküldött anyagból megismerhetjük a céh működését. A tanúk elmondják, hogy "amennyi örmény vagyon itten Sz. Miklóson egy néhányon kívül mind Timár mester emberek", és úgy "folytatták mesterségüket mintha valóságos Privilégiumok volna, egymást büntetik, Táblát mint a Privilégiumos helyenn járatattnak a Dékányok által". A gyergyói tímároknak egyezségük volt a szamosújváriakkal, hogy a debreceni vásáron minden 1600 kötés kordovánból (egy kötésben 6 bőr volt) 1000-et a gyergyóiak, 600-at a szamosújváriak vigyenek.¹⁵ A mestereket három osztályba sorolták, az I. osztályú kereskedők 30-50 kötést vihettek a vásárra, a II. osztályúak 20-40-et, a III. osztályúak 10-30-at, és "az Erdélyben való vásárookra is az grádus szerint szabad vinnünk, a mint a czéhünk rendelése tartya". Az említett tanúvallomás során az egyik tímár huszonkét nevet sorol fel, akik a tímárok "elei", de "ezeken kívül is még sokan vagynak". Ez az osztályozás azonban a feltörekvő mesterembereknek gátat is jelentett. Az egyik mester vallja, hogy ő nem egyezett bele az új rendelkezésbe, hogy csak bizonyos számú bőrt szabad vinni a vásárokra, "mivel én még több Portiot vagy adot adok, mint némely aki közüllünk az első Classisban vagyon, s én mégis az utolsóban vagyok, s ha rendelésünk nem volna, mindenkor több bőrt vinnék eladni".¹⁶

A gyergyószentmiklósi örmények nagyszámúak voltak, tehát tízár volt, ezért is versenyeztek a szomszédváriakkal; 1760 táján több, mint százán voltak ezt a mesterséget, a század végén pedig már 180-an. Egy feljegyzés szerint csak a gyergyószentmiklósi tímárok a kordovánnal való kereskedés nyomán 1754 és 1764 között 9412 Rft-ot fizettek a harmincadra.¹⁷ 1800 körül a tíz, vagy több munkással dolgozó tímárfabrikák száma meghaladta a húszat, ezen kívül még volt több kisebb műhely. Számuk azonban a 19. században egyre csökkent, 1820-ban már csak tíz, két évvel később már csak hat műhelyt találunk. A hanyatlás fő oka a divat megváltozása, az, hogy "az egész világ megpapucosodott" - ahogy ezt szemléletesen írják a Mercantil Forum jegyzőkönyvében.¹⁷

A szegényebb örmények néhány más mesterséget is gyakoroltak; voltak köztük szűcsök, eszmiadiák, tarisznya- és erszénykészítők, szabók, és főként mészárosok, foglalkozás, mely szintén szorosan kapcsolódott a marhakereskedelelemhez. Gyakoriatk voltak ezért a kettős foglalkozásúak is: tímár és kereskedő, vagy tímár és mészáros egy személyben. A mészároskodás majd két évszázadon keresztül volt a nézeteltérések egyik fő forrása az örmények és a székelyek között. A gyergyószentmiklósi mixta communitás 1822-es határozata kimondta, hogy "minek utánna ide Gyergyó Szent Miklóstra régi időtől fogva az Örmény Natio megtelepedett, az Örménység is némi nemű részben a Közönséges terű felségelésében maga tehetségit nem szokta eltagadni, és ezért az Örmény Natiobeli Szegényebb sorsú személyek csak nem az Húsvágás és Mészároság gyakorlása által keresvén magok élelmetek, készek valánk csaknem Székely Konstitutionális Jussunkat velek megosztani, és a Székely szabadsághoz tartozó Mészároság gyakorlásában megszenvedni", de csak ha "az Örmény olyan személy leszen, hogy minden időben itten a mi Communitásunkba helyt marad, nehogy az olyan Ember Molduvából Magyarország, magyarországról más tartományokba járjon, és ennél fogva csak akkor álljon Mészárosnak, amidőn a marha olcsó".¹⁸ A mészároság jelentőségét mutatja Teleki József 1799. évi megjegyzése is, hogy "majd egész Gyergyó inen (ti. Szentmiklósról) él hússal".¹⁹

A kézműipart, de főleg a kordován-készítést nem lehet szorosan elválasztani a kereskedelemtől, hiszen a tímárok egyben kereskedők is voltak, akik a vásárokon saját maguk árulták portékájukat, sőt Szongott Kristóf szerint nem is tartották magukat iparosoknak, hanem kereskedőknek. A kereskedelem szerepére utal a város - "kereskedés szorgalmi által elhíresedett Gyó Szt Miklós" -, életében Szentiványi Mihály leírása is 1837-ből: "Nem cifra, még nem is csinos, de pénzes városka. (...) Ezen (piacán) több, eléggé ellátott és nem drága boltok vannak. Gyergyószentmiklós örmény szellemű kereskedőváros."²⁰

A gyergyói kereskedőket három osztályba sorolták: akinek tőkéje nagyobb volt 500 Ft-nál, ún. "bécsi áruval" kereskedett, 50-500 Ft között között "brassói áruval", a vándorkereskedőknek pedig kevesebb, mint 50 Ft tőkéjük volt. Ez utóbbiak a falvakat járták, és fonalat, dohányt, puska-port és egyéb apróságot árultak, vagy cseréltek vad-, bárány- és kecskebőrökre, sajtra és már termékre.²¹ Az 1720/21-es összeírás tanúsága szerint a gyergyói örményeknek 5363 Ft évi bevételük volt, a mesterségekből, elsősorban a kordován készítéséből 2442 Ft, a kereskedelemből 2921 Ft, árukészletük értéke pedig 36.472 Ft-ra rúgott. A székelyeknek összesen 417 Ft a jövedelmük, e jelentős különbség aztán az ellentétek egyik forrásává válik. A szépvíziek elsősorban kereskedelemmel foglalkoztak, ebből évi 1830 Ft bevételük van, a mesterségekből csupán 357 Ft, árukészletük pedig 7085 Ft értékű.²² A kereskedelem legjövödelmezőbb ága a marhakereskedés. Erről Orbán Balázs így ír: "Hanem az itteni örmények nem annyira ipar és helyi üzérkedés, mint inkább a kivitel kereskedés által gazdagodtak fel; ennek egyik fő tényezője a marhakereskedés volt: mert a szentmiklósi örmények felszedték Csíkban és Moldvában a hízott marhát, s azt hajtsáiraikkal Bécsig, sőt tovább is elszállították, még pedig oly nagy mérvben, hogy az évi kivitel 300.000 juh, 40.000 ökör és 10.000 ló volt."²³ A 18. század végéről tömegesen maradt ránk a gyergyói és szépvízi kereskedők útlevélkéresei, akik Moldvába mennek marhakereskedelelem céljából. A kereskedelmi forgalom intenzitását mutatja egy 1797. évi jelentés is, mely szerint a pircsikei vám-

nál "az Molduvából ki jövő Szt. Miklós örvényekkel... A Contumatio officiumnak szüntelenvaló bajossága vagyon", ezért szükséges volna "a szüntelen való Transportatio végett az itten levő örizetet meg keményíteni".²⁴

Mivel az örmények sokáig nem vásárolhattak földet, ezért kénytelenek voltak legelőket bérelni, részben a környező községek havasait, részben pedig a Bánságban és az Alföldön hatalmas legelőket. Itt aztán idővel meg is vették a bérelt pusztákat, és közülük sokan a nemesség soraiba kerültek. 1780-ban például Kövér János és Kajetán, gyergyószentmiklósi kereskedők, akik az Alföldön állathízlalással jelentős vagyonra tettek szert, kapnak armálist. 1809-ben Kövér Kajetán megtagadta az örmény közösség költségeihez való hozzájárulást, de ekkor még a katonaság segítségével kényszeríteni tudták az adó kifizetésére. E vagyonos réteg, míg át nem telepedett végleg alföldi birtokára, jelentős szerepet játszott a közösség életében, egy 1820-as vallomás szerint "a gyergyószentmiklósi Communitás fenntartói a pusztai kereskedők voltak".²⁵

A 18. század végéről és a 19. század első feléből számtalan bérleti szerződés maradt ránk, melyekből az örmények tökérejezre is következtethetünk. Például 1819-ben Gyergyószentmiklós és Tekerőpatak községek a "putnai birodalmat" több havassal együtt kiadják árendára 15 évre Czárán Kristóf és József gyergyószentmiklósi örmény kereskedőknek, akik egy summában fizetik ki a bérlet árát, 7500 német Ft-ot.²⁶ Az árendálások miatt az örmények többször kerülnek összeütközésbe a helybeliekkel. 1799-ben "Felső és Alsó Gyimes Lunikai Lakosok ugy az Ivanyosiak is" protestálnak a csíki főkirálybírónál, hogy "münköt itt valo adozokat, s minden közönséges terhet viselőket ki szoritottanak, hasonloképpen az Örmény Natio is nálunknál modosabbak lévén, annyira vitte a maga kereskedésbeli dolgát, hogy némellyik nem tsak egy Havast hanem némellyik Kettőt hármat is ki arendál, és a mü pusztulásunkra münköt ki rekeszt, lak helyüinkből ki hány 's maga különös hasznára fordittya az Királyi Aeriariumnak is megbetsülhetetlen kárával".²⁷

A marhakereskedelem mellett, és ennek visszaesésével - az új konjunktúrát, a fa árának

emelkedését kihasználva -, egyre fokozottabban kezdenek az örmények rátérni a fakereskedelemre. A Keleti-Kárpátok erdősegei erre jó lehetőséget biztosítottak. Erről Orbán Balázs így ír: "A marhakereskedés napjainkban csökkent, főleg azért, mivel örményeink közül sokan a tutajkereskedésre adták magukat, melyet az azelőtti időkben csaknem egészen egyedárúságok alá vettek, mert télen átmikor a kevés gabonát termő gyergyói nép szűkséget szenved - előlegesen kiosztott pénzzel vagy gabonával megvásárolták jó olcsón a tutajokat, s azokat Arad és Lippára szállítva, nagy nyereséggel adták el."²⁸

A Maroson való tutajozásra már a fejedelemség korából vannak adataink, a 18. század végétől aztán a gyergyói fakereskedelem mindinkább az örmények kezébe kerül. Saját, vagy bérelt fűrészmalmonakon vágatják a deszkát, pl. 1842-ben Lázár Péter gyergyószentmiklósi örmény kereskedő Tölgyesben bérel fűrészmalmonkat a tekerőpataki, kilyénfalvi és szentmiklósi községek-től. Nagy mennyiségben vásárolnak fát a parasztoktól is, és vagy a Maroson úsztatják le Aradig, Soborsinig vagy a Kis-Besztercén Moldova felé, majd a Szereten és a Dunán Galacig, ahol értékesítik.

A kiskereskedelemben betöltött szerepük a vidék életében legalább ilyen fontos. A múlt század közepén Benkő Károly feljegyezte, hogy Gyergyószentmiklós - "40-nél több singes s más árukkal rakott boltjai léteznek, - kereskedését nagyobbára örmények folytatták", Szépvízen pedig ők bíriák a piacot, és "öt singes, s egyéb árus boltjaik vannak, s minden kereskedést üznek, az őss magyar lakosok pedig a mellék utzákra, s azoknak is többnyire szélyeire szorultak lakaikkal, kis példa mit tesz az, hogy a Magyar nem üzte a kereskedést".²⁹ Azonban nem csak e két helységben, hanem szerte a Székelyföldön ők tartják fenn a boltokat, az örmény vándorkereskedők pedig a falvakat látják el áruval. Hogy az örmények gazdasági tevékenységük révén a városiasodást is elősegítették, arra éppen a két székelyföldi telepük a jó példa. Íme, hogy mutatja be Orbán Balázs Szépvíz a múlt század közepén: "Szépvíz sokadalmakkal és hetivásárokkal bíró falu csak, pedig sokkal városiabb külleme van, mint a város névvel

fennelgő Csík-Szeredának, téres piacán több emeletes ház és bolt, s élénk kereskedelmi mozgalom, mit az itt lakó és vállalkozó szellemű örmények idéznek elő.”³⁰

Gazdasági tevékenységükből következően az örmények voltak a modern pénzforgalom meghonosítói a nagyrészt természeti gazdálkodást folytató székely székekben. 1803-ban a gubernium arra inti a gyergyószentmiklósiakat, hogy “a Könyörgő Örmény Társaságot és annak Tagjait mint akik azon Székben a pénznek forgását nem kútsin mértékben segítik minden nemű nyomorogatásoktól az igazság Sinór mértékéig óltalmazni igyekezzenek”.³¹ 1834-ben a gyergyószentmiklósi Mercantile Forum fordul egy beadványban a székely közönséghez, amelyben kifejezik reményüket, hogy a közönség “meg fogja ösmereni, hogy az Örménységnek itten való megtlepedése nintsen a helybéli birtokos lakosoknak károkra, hanem inkább hasznokra; mert akármí eladója legyen is a Ns. Közönségnek, azt leginkább a tiszta pénzen élő Örmény Lakosok szokták megvásárolni”.³²

A székelyek ezt azonban nem látják mindig, így az örmény-székely együttélés nem volt problémáktól mentes. Az örmények kezdetben a sző szoros értelmében is együtt éltek a székelyekkel, hiszen ezek házaiban laktak, vagy ezeket bérelték. Gyergyószentmiklós nekik köszönhetően fejlődik mezővárossá; ők lendítik fel a gazdasági életet, a kereskedelem és kézművesség révén munkalehetőséget teremtenek a székelyek számára is. Az 1785/86-os úrbéri összeírás során mondják a gyergyószéki falvak jobbágyai: “itten pedig az örmények Kordovánt szokván ki készíteni, azokat ki Magyar Országra, onnan pedig egyéb árukat ide Szekeresek által szoktak hordatni s’ a kinek arra való marhája vagyon, hogy Szekerességre mehet, abbolis pénzt kereshet”, valamint: “... a Gyergyó Szent Miklósi Örménység Timár házai, melyekre való szükséges Materialék hordásából, és azok mellett való Munkálkodásokból sokan hasznot vesznek”.³³

Az együttélés többnyire békés, de az örmények kereskedésük, gyors meggazdagodásuk és nem utolsósorban eltérő életformájuk miatt többször ellentétbe kerültek a székely közösséggel. A

vítás pontokat főleg a vásárjog, elővételi jog, korcsmárlás, legettetés jelentik. 1848-ig folyamatosan érkeznek a guberniumhoz a két fél panaszai. 1720-ban a főkormányshék engedélyezi az örményeknek a szabad kereskedést a piacon. 1726-ban azonban Csikszék közgyűlése megtiltja, mondván: “Mivel a Preaemptio is a Proprietariusoké, az az a Városiaké és oda bíró Possesoroké, azért Nyárban reggel Nyöltz óráig, Télben pedig Kilentz óráig legyen a Vásár a Városiaké, azon az időn túl légye szabad mind örménynek s mind másnak”. Megtiltják ekkor az örményeknek, hogy “se titkon, se nyilván Kortsomát ne tartson”, tíz hordó bornál többet be ne hozhassanak, “ha Városi Ember Marhát akar levágni, arra már Marhát az örménység ne vágjon, míg elkél”, bűnügyekben “nintsen Jurisdictionja semmi az örmény Birónak”, és végül: “Mind ezeken fellyülis mindenekben tartsa és alkalmaztassa magát az Örménység Törvéntételiben a Haza törvényeihez, Tisztjeihez és lakóhelyihez s Népihez a jó Hármóniáért.”³⁴ A határozatnak természetvédő pontja is van, amely kimondja: “A Timár Házaknál az Örmények tartsanak emészto gödröket, az élő vizet Herbárral az az Timár Szeméttel ne inficiállyák.”³⁵

Az örmények nem tartják be a határozatokat, azzal védekezve, “minthogy az említett Possessor Urak és Falu bennünköt azok megtartására szorossan nem kényszerítettek, és talán előtt Járóink is elégséges képen azon Constitutiokat közöttünk meg nem hirdették, vagy kezeknél sem volt, s az üdö múlásával is felejtődött azok illendő observatiojok, tagadhatalanul azok ellen sokszor véthetünk.”³⁶ A későbbiekben részben ugyanezek a panaszok ismétlődnek, gigészülve újabbakkal is, pl. meg szeretnék tiltani az örményeknek a szabad legettetést, panaszolják, hogy az örmények felvásárolják az élelmiszert a parasztoktól, és drágábban adják tovább a piacon, hogy monopolizálják az élelmiszerkereskedelmet, a tutajozást stb. 1734-ben egyenesen azzal fenyegetőznek a gyergyóiak, hogy “ha annyiszor a Tekintetes Nemes Széket még is busittják, terhellik... Semmiképpen meg nem engedjük, hogy itt lakjanak, hanem másutt keressenek magoknak helyet”. Az örmények kérik, hogy “szép egységben ellyünk mind ennek előtte, joban is igyekezzünk mű is élni,

és alkalmaztatni, tehetségünk szerint az Nemes Székhez magunkot. Hogy pedig most ki mennyünk Szent Miklósról, hirtelen nem lehet, mivel hogy fogadott házaink vadnak és... kötésünk volt, azt el nem hadhagyjuk, az Templomot is nem hadhagyjuk félben”.³⁷

A helyzetet tovább bonyolódik a határőrezredek felállítása után. A katonarendűek többször is szorgalmazzák az 1726-os határozatok betartását, néha éppen a tisztek hangolják a határőröket az örmények ellen, hogy így vezessék le a feszültségeket.

Az örmények hamarosan megtelepedésük után szétrajzottak, ahogy Orbán Balázs írja “szétterjedtek ők az ország minden városába; mivel pedig a magyar földművelő, kereskedéshez nem értő, s azt balul lenéző nemzet volt, ők a kereskedést csaknem mindenütt kezeikbe véve felgazdagodtak, meglépesedtek”.³⁸

A többi székely mezővárosban is nyomon követhetjük az örmények gazdasági tevékenységét. Kezdetben főképp a bőrfelvásárlás miatt tiltakoznak a helybeli kézművesek, főként az iparilag fejlettebb Marosvásárhely és Székelyudvarhely céhes mesterei. A leginkább érintett szakma a szűcsöké volt, az erdélyi szűcs céhek uniója már a 17. század végétől majdnem folyamatosan protestál az örmények tevékenysége ellen. 1819-ben a marosvásárhelyi szűcs céh a tanácshoz fordul a panaszával, hogy Csiki Márton, Issekutz Bogdán és három másik kereskedő boltjaikban bőrneműt árulnak a céh privilégiuma ellen. “úgy annyira, hogy már Czéhunknak tagjai a mesterségekből nem élhetnek, magok míveket el nem adhatták”, ennek következtében “Czéhunknak nagyobb részint minden Tagjai elszegényedtek, ők pediglen magok elgazdagodtak, s naponként gazdagodnak, mégis ugymondva a Czéhoknak Tagjai hordozzák a Városnak nagyobb cehit. Az mi Czéhunk, valamint más Czéhok is Boltokat nem nyitának, azáltal Kereskedésekkel nem kisebbítik, következőleg minden igazsággal meg nem egyező dolog az, hogy ők is sarlójokat a mi Buzánkba ne vágják”.³⁹

Az udvarhelyi szűcs céh is hasonló gondokkal küzdött végig a 18. század folyamán és a 19. század első felében. 1735-ben a céh a szék főbírájához fordul panasszal, hogy az örmények

az Udvarhely környéki falvakban összevásárolják a bőrköket, többet ígérve a parasztnak, és az udvarhelyi boltjaikban is árulnak bőrt és bőrneműt.⁴⁰ 1743-ban így írnak “ezek az Betsületes Örmények Bárány Bőrökött és egyéb vad Bőrökött ugy annyira szedik, hogy már bennünket az Populé számban sem veszen. Sőt nem csak Falukrol hordgyák hanem itt is Conveniálván az szegénységgel magok Boltjokban bé hozván titkon megveszik.”⁴¹ A viszony nem mindig ellenséges azonban, 1759-ben éppen a szűcs céh ad bérbe három sátorhelyet a piacon gyergyószentmiklósi örmény kereskedőknek.⁴² Egy 1779-es tanúvallomás során az is kiderült, hogy a mészáros céh egy örményt a tagjai közé felvett, azzal a feltétellel, hogy szarvasmarhánál egyebet nem vág. Igaz, azt is említik a tanúk, hogy a városi bíró protestált, “hogy örmént a Czéhba bé ne vegyünk”.⁴³ Ez később máshol is megtörténik, pl. 1824-ben a marosvásárhelyi szűcs céh is tagjai közé fogad egy örményt.⁴⁴ A kereskedelem Udvarhelyen is javarészt a kezükben lehetett, erre következtethetünk “az Nemes Székház alatti Boltjaikban áruló Örmények”, a piacon és máshol kereskedő örmények gyakori említéséből.

Sepsiszentgyörgyön is nagyjából hasonló volt a helyzet, azzal a különbséggel, hogy ott a kézműipar még fejletlenebb stádiumban volt. A 19. század első harmadáig a város kereskedelmi életét nagyrészt az örmények irányították, ez a kereskedők nevéből is kiténik, ezután egyre növekszik a zsidók szerepe. De az örmények megtelepedtek olyan kis mezővároskában is, mint amilyen Székelykeresztúr, vagy Csíkszereda.

Az örmények tehát a Székelyföldön, az ottani fejletlen gazdasági viszonyok között részben pótolták a hiányzó polgári réteget, a kereskedelmet majdnem teljes egészében, és bizonyos kézműves szakmákat részben ők tartották a kezükben (kevésbé a fejlettebb kézműves iparral rendelkező városokban, mint Marosvásárhely, Kézdivásárhely, Udvarhely). Ezzel nagyjából ugyanazt a szerepet töltötték be a gazdasági életben, mint más vidékeken a zsidók. Érdekes megfigyelni az örmények és zsidók komplementaritását, ahol az egyik előfordul, ott a másik hiányzik. Az 1850-es népszámlálás alkalmával Gyergyószent-

miklóson van 1144 örmény, Kézdivásárhelyen 82, Csíkszeredában 15, itt a zsidók teljesen hiányoznak, Udvarhelyen 40 örmény, 17 zsidó, Marosvásárhelyen 87 örménnyel szemben már 202 zsidó, és végül Sepsiszentgyörgyön nincs egy örmény sem, de van 56 zsidó. Jelenlétük egyben a városiasodás fokmérője is, hiszen a teljesen jelentéktelenné vált mezővárosokban, mint Székelykeresztúr, vagy Illyefalva, mely egykor taxás helyként szerepelt, és a diétába is követet küldött, nem találunk sem örményt, sem zsidót.⁴⁵

Érdekes azt is nyomon követni, hogy ezek a konfliktusok hogyan jelentek meg az ideológia szintjén, hiszen a "nemzeti ébredéssel" egyidőben egyre inkább megideologizálják, mindkét részről a nézeteltéréseket.

A székelyek különböző okok miatt, mint a középkori struktúrák továbbélése és az ehhez kapcsolódó mentalitás, a határhozredek megléte, a tökéhiány, stb. nem tudnak lépést tartani gazdasági téren az örmények modernebb módszereivel, így ezek gyakorlatilag monopolizálják a kereskedelmet és a kézműves iparágat. A székelyek hátrányba szorítottnak érzik magukat, féltik az előjogaikat, a vigaszt egy hagyományos értékekre épülő konzervatív ideológiában keresik. Mélyen a hagyományos társadalmi rendszerben gyökerezve minden újítást elleneznek, meg szeretnék akadályozni a rendi társadalom széthullását, ahol mindenkinnek megvan a maga pontosan megszabott helye. Az örmények új életformát képviselnek, "másságukkal" megzavarják a társadalom megszokott rendjét. A székely fél panasaiban gyakran megjelenik a társadalmi különbségekre való hivatkozás. 1831-ben a gyergyószentmiklósi közösség által megtiltatik "minden örménynek vagy más birtoktalan jövevénynek akik vétetődnek mint taxás zsellérek... a komunitás megegyezésin kívül a kortsomálás, Mészárszékek gyakorlása".⁴⁶ Az örmények különben a konkurrenciától féltő magyar és szász kézművesek beállításában is úgy jelennek meg - a zsidókhhoz hasonlóan -, mint haszonleső, kapzsi, kegyetlen népség, akik csak élösködnek az országon, de hontalanként nem éreznek iránta semmilyen felelősséget. Az Erdélyi Szócs Céhek Uniója 1711-ben kéri, hogy fogadják őket "mind ennek az Ország(nak) igaz haza-

fiait az Örmények, mind idegen Natio ellen", és így írnak: "Igaz hazafiak vagyunk, kik éjjel nappal az eő Felsege Szolgálatyát promoveallyuk, helyt tartunk,... Javainkat az Eő Felsege Szolgálatyának promoválására nem sajnáljuk exponálni, és mostan az Ország valamiben meg tsendesedvén, az Eő Felsege Szárnya és Protectioja alatt akarván respiriumot venni, ezen örmények mindenképpen igyekeznek bennünket fogyatni s nyenyerünket elvenni, holott is : Idegen Natiobéliek, és tsak olykor szeretik Erdélyt, amikor hasznukat érzik, ha mi háboru idő intervenial, más országokba recipiállyák magukat, az alatt az földnek sírját, szép pénzit, ezöst marháját szedik, s amikor eléggé meggazdagodtanak, más országban el mennek."⁴⁷

A jöttment idegen - tősgyökeres hazafi el-
lentétpár vizsaterő motívuma ezeknek a beadványoknak, szintén az első foglalás jogára való hivatkozás: "Mü Töss Gyökeres Székellyek, kiknek néhai Ditsöült Eleink ezen Helységet vérekkal keresték, és sok Századok folyomattya alatt Tatártól, Töröktől, s más ragadozó ellenségek kezétől meg tartották, már most ezen panaszló Örmények által, akik nem régebben u.m. 1672-ik esztendőben három esztendőig alatt havasonok való kóborlások után ditső Eleink által mintegy szánakodásból befogadtattak, de azzal Tsakugyan ezen vérel szerzett Tartományban nem örökös fiak gyanánt adoptáltattak, hogy ki nyomattassunk, azt sem Isten, sem ember sem Törvény meg nem engedi".⁴⁷ Ugyanebben a 19. század eleji beadványban írja a "Gyergyó Szent Miklosi Mixta Communitás", hogy a "Föld ezen Székely Helységen nem az Örményeké, hanem Tsupán a Székely Communitásé", mert ezt "sok sanyaru szolgálattya és vére hullása sött élete koczkaztatásának" árán szerezte, míg "az Örménység semmi más köz terhet nem visel; Holott a királyi városokban lévő Örménység ha személyesen nem szolgális, de redemptionis Taxát fizet s a felett a Határpénzt is tartozik megadni".⁴⁹ A székelyek azzal érvelnek, hogy az örmények csak a maguk hasznát nézik: "De nem úgy szolgálak F. Urunknak és Ns. Hazánkknak amint mü akik eleitől fogva vérünköt szoktuk vala szolgálni, egyéb terhet is ugymint utt Tsinálást, Forspontot,

Erdövágást a Granitzokon is a gránitzokon való strása Házak reparatiojában soha nem segítettek”.⁵⁰

Az elégedetlenség fő forrása az örmények sikeres gazdasági tevékenysége. A székelyek attól tartanak, hogy gazdaságilag teljesen az örmények befolyása alá kerülnek. Egy 18. századi beadványban a határőrök panaszkodnak, “hogy már sokan az örménynek való adosság mián majd jobbbághoz hasonlók lettek”, mert “hogy az itten Gyergyó Szent Mikloson meg telepedett Örmény natió az extra ordinaria Kereskedésével és oeconomijával egész veszedelmet és posztulást okozot nem tsak a Szegénységnek hanem az egész Communitásunk beli Katonaságnak és helységünknek. (...) Mindhogy pénzes kereskedők ős jóságainak, külső szántó és kaszálóinkot, sokakat el örökösítettek, zallagosítottak, és arendáltak, úgy hasonló képpen minden liztelő és Fűrészmalmunkot, melly mian a katonaság semmi oeconomiaát nem folytathat.”⁵¹

Ez a jelenség eléggé általános volt, hiszen 1812-ben a marosvásárhelyi polgárok is így írtak: az örmények városunkban a törzsök polgárainak nagy prejudiciumára annyira megszaporodtanak, hogy már a város fényesebb és jobb helyeit ők bírják, a Piazst s ahhoz közel eső Utczák beli jóságokat legnagyobb áron is megvásárolják, sőt naponként annyira sokasodnak, hogy attól lehet tartani, hogy miattuk ennekutána jó helyeken jóságot sem lehet másnak venni”.⁵²

A kereskedés, a társadalomban betöltött szerepük, mentalitásuk révén az örményeket sokkal inkább a dinamizmus jellemzi, érvrendszerükben fellelhetjük a gazdasági és politikai liberalizmus elemeit.⁵³ Az örmények kezdetben konciliáns magatartást tanúsítanak. A 18. század elején egy beadványban kéri, hogy “szüntelen való gyanosság alatt ne legyünk, hanem mint idegenek A Ts. Possessorok szárnya és Protectioja mellett, nem különben közönséges Falu joakarattyából élhessünk, s csendes békességbe nyughassunk. Kevés nyereségért üldözést, gyűlölséget ne szenvedgyünk.”⁵⁴

Később egyre inkább önértzetesen tiltakoznak a “megtúrt” státusz ellen, azzal érvelvén, hogy ők már itt születtek, “nem lévén ezen édes Hazánk idegen népei... hanem itt lakos haza adozó rendei ős Felségének, nemis valami bujdosok

hanem helyt álló igaz hivei ős Felségének”⁵⁵, akik “100 (eszten)dön felyül muló időktől fogva itten meg telepedvén, az ide való szabad székelyeknek és birtokos Nemeseknek házbért s Taxát fizettek és fizetnek s kiknek Jussaikban mindenkor részeseadni kellett s kellett, és ennél fogva az Uralkodó Felség is mint concivilisált Nemzetek Jussát” elismerte, mivel “az Országos terheket, adozásokat egy szívvvel lélekkel törvényesen hordja”⁵⁶. Felsorolják a közösség érdekében kifejtett tevékenységüket: ők vásárolják meg a székelyek áruit. látják el a piacot. Erdemeiket a hatóságok is elismerik, 1803-ban a gubernium arra inti a gyergyószentmiklósiakat, hogy “a Könyörgő Örmény Társaságot és annak Tagjait mint akik azon Székben a pénznek forgását nem kicsin mértékben segítik minden nemű nyomorgatásoktól az igazság Sinór mértékéig óltalmazni igyekezzenek”.⁵⁷

Az örmények a liberalizmus nevében tiltakoznak a hűbéri maradványok és módszerek ellen: “mitsoda lelkiismerettel kényszerithet munkót arra valaki, hogy az ő borát, vagy buzáját vegyűk, és pénzünkél szabadossan ne élhessünk”. Tiltakoznak a hűbéri jogszolgáltatás ellen is, mondván: “kicsoda halott ilyen dolgot, hogy maga causájában Actor, Testis, Biro és Executor legyen nem illik vala teledkedni aztott egy Ns. Szék(ne)k, anál inkább Pápastáknak”.⁵⁸

A 19. század elején az örmények még egy ideig megőrzik gazdasági pozícióikat, de egyre többen telepednek meg az Alföldön és a gazdagabbja a nemesség sorába emelkedik, így az erdélyi örménység éppen a leggazdagabb és legmobilibb rétegét veszíti el. Érdekes módon az örmények éppen abba a feudális struktúrába kívánnak integrálódni, amely gazdasági tevékenységüket egyidőben pártolja és fékezi. A 19. század első felében bekövetkező változások lassan a hanyatlásukhoz vezetnek, piacuk beszűkül, gazdasági pozícióik jelentéktelenné válnak. A külkereskedelemtől fokozatosan áttérnek a belkereskedelemre. Gyergyószentmiklósról számos örmény család települ át a környező falvakba. A beolvadás, nyelvük elvesztése itt a Székelyföldön korábban kezdődik, mint a két örmény szabad királyi városban, Szamosújvárt és Erzsébetvárosban, hiszen itt mindig is kisebbségben éltek. 1848 után

... az etnikai alapon szerveződött közösségek elveszítik jogi személyiségüket, és a modern társadalomba való integrálódás egyben nemzetiségük feladásához is vezet. A 19. század végére asszimilációjuk véglegessé válik, bár egy bizonyos fajta nemzeti öntudat a mai napig kimutatható körükben.

Jegyzetek

1. Erdély története, főszerk. Kopeczi Béla, II köt., Budapest 1987, 991.
2. Timcsanyi Zolt: *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1896-1940*. Budapest, 1988, 265.
3. Idézi Tarisznyás Márton: *Gyergyó történeti néprajza*. Bukarest 1982, 205.
4. Országos Levéltár (OL), Erdélyi Guberniumi Levéltár, F 49 *Vegyes conscriptiók*, fasc. 5., nr. 4, 13, F 50 - *Az 1750-es általános összeírás*, 78. téka, *Az 1850. évi erdélyi népszámlálás*. Központi Statisztikai Hivatal Levéltára. Budapest, 1983.
5. OL, F 49, 5. cs. 13.
6. Az összeírás azt is közli, hogy a bevándoroltak hány éve élnek itt, ebből megállapítható, hogy a bevándorlásnak két nagy hulláma volt, hogy a 20. század első felében a családok Moldvából vándorolt be 20-24 éve, tehát 1710-15 tájéka. A kantai hat család (mind kereskedők) öt éve él a helységben, negyven Moldvából, ketten Szépvízről költöztek át.
7. Szongott Kristóf: *Szamosújvár szab. kir. város monográfiája*. Szamosújvár 1901. II., 272, HL, F 26 - *Gyergyó fiúszék levéltára*, Varia, nr. 39.
8. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása. II.* Budapest 1868, 105.
9. Idézi Tarisznyás Márton: *i. m.* 218.
10. OL, F 49, 5. cs. 13.
11. 1715-ben Gyergyószentmiklóson a 43 családfő közül 15 timár, 13 kereskedő, 3 varga, 2 mészáros, és egy-egy szabó, tarisznya-, erszénykészítő, szűcs, borbély, valamint a bíró és egy szolga. Ezenkívül volt "mint egy négy vagy öt nyomorék özvegy Asszonyok, kik közül némelyik fonogat, némelyike varrásával, sütesivel él, s azokon kívül két vagy három majd éhel haló koldus nyomorékok". A családfők közül 23 módosabb, 20 pedig a "szegénység" közé van sorolva. A tehetősek között van mind a hét kereskedő, a timárok közül kilenc, három kalmár, a bíró, a szabó, a tarisznya-, valamint az erszénykészítő. A szegények között irtak össze hat timárt, három kalmárt, a három vargát, a két mészáros, a szűcsöt és a borbélyt. Szépvízen ugyanakkor a hét jómódú családfő közül két kereskedő, két szűcsöt, egy timárt találunk a bíró mellett, egy pedig szűcs és kereskedő egyszemélyben. A nyolc szegény között van két szűcs és egy-egy kalmár, timár és szabó. 1721-ben 66 családfőt, 1735-ben pedig már 77-et találunk. 1735-ben 45 timár van, közülük tizen egyben mészárosok, harman pedig kalmárok is, két nagykereskedő, tizennégy kalmár, három szűcs, öt cizmadija, egy varga és egy takács, heten pedig meg nem nevezett foglalkozásúak, általában szegények, akik vagy szolgaként, vagy alkalmi munkából élnek. A jövedelmi különbségek részben a fizetett adóból is kitérzenek, a legnagyobb 57,20 Ft, míg a legkisebb 0,50 Ft, de tizenötön egyáltalán nem fizetnek adót (az átlag 4,50 Ft). A szépvíziek közül 1735-ben van egy kereskedő, 8 kalmár, 6 timár, közülük egy mészáros, 2 mészáros és kalmár egyszemélyben, egy cizmadija, 3 szegény. A legtöbb adót fizetőknél (5 Ft-nál nagyobb adót húszan fizetnek) külön rovatban feltüntetik, hogy Moldvából okrot, lovat, bőrt, Havasalföldről bőrt hoznak be. 1750-ben a 115 gyergyói családfőnél nemcsak a foglalkozást, hanem a vagyoni állapotot kifejező kategóriát (jó, közepes, gyenge) is feltüntetik. A 62 timár közül 8 közepes, 54 gyenge,

a 8 kereskedő közül 4 jó, 3 közepes, 1 gyenge, van még 1 közepes és 13 gyenge kalmár, három gyengének minősített szűcs és ugyanannyi cizmadija, két gyenge tarisznyakészítő, egy közepes és egy gyenge mészáros és hét szegény.

12. OL, *Erdélyi ficsális Levéltár*. F 234. V. szekrény. Fasc. 377.
13. Állami Levéltár Hargita Megyei Fiókja (HL), F 1. II. nr. 69.
14. Lásd a fent említett összeírásokat.
15. Szongott Kristóf. *i. m.* III. 39.
16. OL, *Erdélyi Ficsális Levéltár*. F 234. V. szekrény. Fasc. 377.
17. U. o.
18. HL, F 1. II. nr. 59.
19. Idézi Tarisznyás Márton: *i. m.* 91.
20. Szentiváni Mihály: *Gyaloglat Erdélyben*. Budapest 1968, 110.
21. U. o. 219-220.
22. Nagyszebeni Állami Levéltár. Fond Urbairi și Conscriptii. Nr. 52. *Conscriptio Sedium Siculicalium Haromszek et Tsik...*
23. Orbán Balázs: *i. m.*, Budapest 1868, p. 104-105.
24. HL, F 27. LVIII. nr. 36.
25. Tarisznyás Márton: *i. m.* 216-219.
26. HL, F 1. II. nr. 53.
27. HL, F 27. LXI. nr. 81.
28. Orbán Balázs: *i. m.* 104.
29. Benkő Károly: *Csik Gyergyó és Kászón leírások*. Kolozsvár 1853, II. 62, 145.
30. Orbán Balázs: *i. m.* II. 74.
31. U. o.
32. HL, F 1. II. nr. 75.
33. OL, F 49 - 1785/86-os úrbéri összeírás, 8. csomó - 15, 35.
34. HL, F 1, nr. 3.
35. U. o.
36. U. o.
37. U. o.
38. Orbán Balázs: *i. m.* II. 75.
39. Állami Levéltár Maros Megyei Fiókja (ML) F 164. nr. 436.
40. HL, F 249 - *A udvarhelyi múzeum gyűjteménye*, nr. 174.
41. U. o. nr. 175.
42. U. o. nr. 628.
43. U. o. nr. 189.
44. ML, F 164. nr. 512.
45. *Az 1850. évi erdélyi népszámlálás*. Központi Statisztikai Hivatal Levéltára. Budapest 1983. E városok lakossága 1850-ben: Marosvásárhely - 6488, Gyergyószentmiklós - 3966, Kézdivásárhely - 3346, Székelyudvarhely - 2983, Sepsiszentgyörgy - 1716, Csíkszereda - 914.
46. HL, F 1, nr. 29.
47. ML, F 164 - *A marosvásárhelyi szűcs céh iratai*, nr. 34.
48. HL, F 1, nr. 3-13.
49. U. o.
50. U. o.
51. HL, F 1, nr. 29.

53 A nemzetiségi felszültségeket természetesen nem lehet kizárólag a liberális-konzervatív ellentétre korlátozni, mint ahogy nem lehet kizárólag gazdasági ellentétekre sem visszavezetni, hiszen egy jóval bonyolultabb jelenségről van szó, melynek ez is csak egyik összetevőjét jelentette

54 HL, F 1, nr. 3

55 OL, F 234, V szekrény, nr. 377

56 U o.

57 U o.

58 U o.

Armenii din Secuime (până la mijlocul sec. XIX.)

(Rezumat)

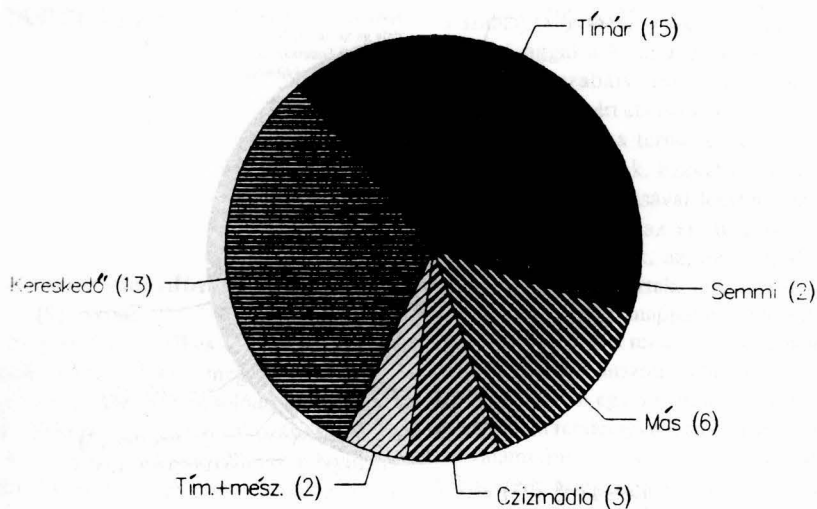
Strämoșii armenilor transilvăneni de azi s-au stabilit în Ardeal venind în special din Moldova, în sec. XVII. Centrele lor cele mai importante au fost Gherla (jud. Cluj) și Dumbrăveni (Jud. Sibiu), dar vreme îndelungată au o importanță apreciabilă și Gheorgheni, sau într-o anumită măsură chiar Toplița-Ciuc, cartier actual al orașului Miercurea-Ciuc (jud. Harghita). S-au stabilit în primul rând în zona trecătorilor transcarpatice, și s-au ocupat în special de comerțul de vite, comerțul de piele, confecționarea cordovanului, și mai târziu de comerțul de lemne. Autorul trece în revistă stratificarea lor socială, autonomiile de care s-au bucurat, conviețuirea lor pașnică în general, dar prezentând uneori și conflicte, cu societatea secuiească. Prezența lor în Secuime prezintă o importanță apreciabilă, pe lângă altele armenii introduc în acest ținut circulația monetară modernă, iar dezvoltarea în târg al Gheorghenilor, sau perioada de înflorire de mai târziu a Topliței-Ciuc este de asemenea meritul lor în primul rând.

Armenians on Székelyföld (up to the Middle of the 19th Century)

(Abstract)

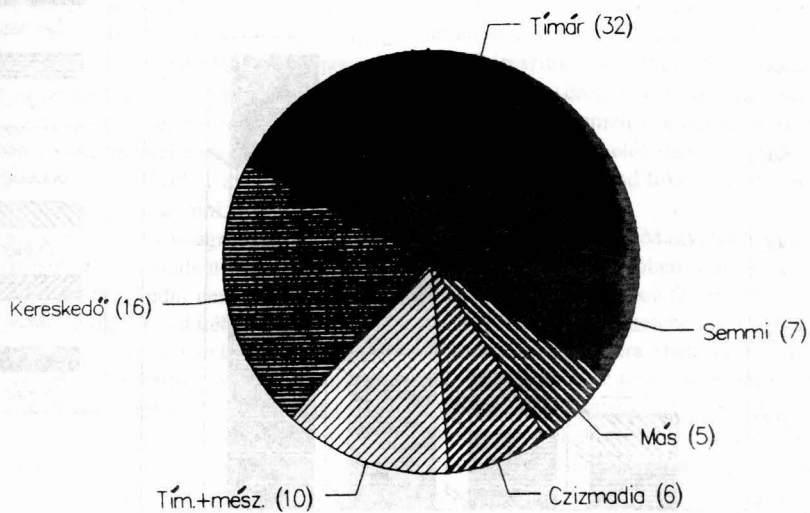
The ancestors of the present-day Transylvanian Armenians settled in Transylvania mostly from Moldavia in the 17th century. Their biggest centres are Szamosújvár (Gherla, Cluj County) and Erzsébetváros (Dumbrăveni, Sibiu County), but for

a long period Gyergyószentmiklós (Gheorgheni, Harghita County) or even Csiktaploca (Toplița-Ciuc, today a district of Csikszereda, Harghita County), are significant. They settle first of all in the surroundings of the passes leading into Moldavia and become involved into cattle breeding, leather trade, cordwain manufacturing, later with wood trade. The author presents their social division, autonomy, the way they used to live together with the Székely society, most of the time peacefully, but also leaving some conflictual traces, sometimes. Their presence is significant. Among others, the Armenians are those who nationalise the modern money circulation in the Székelyföld, and thanks to them Gyergyószentmiklós developed into an agrarian town, or Taploca flourished once as never before.

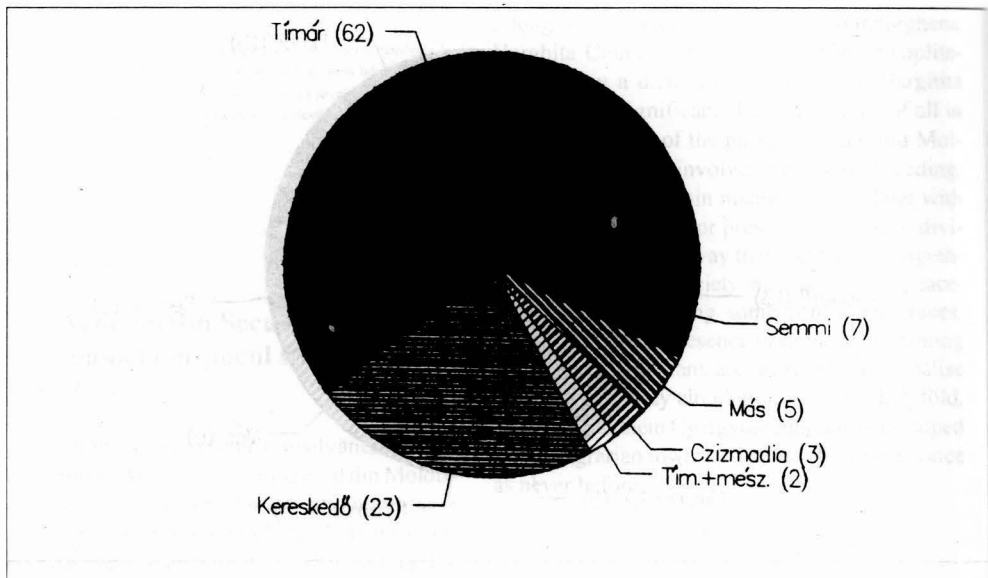
1. ábra Az örmények szakmai megoszlása

Gyergyószentmiklós 1715

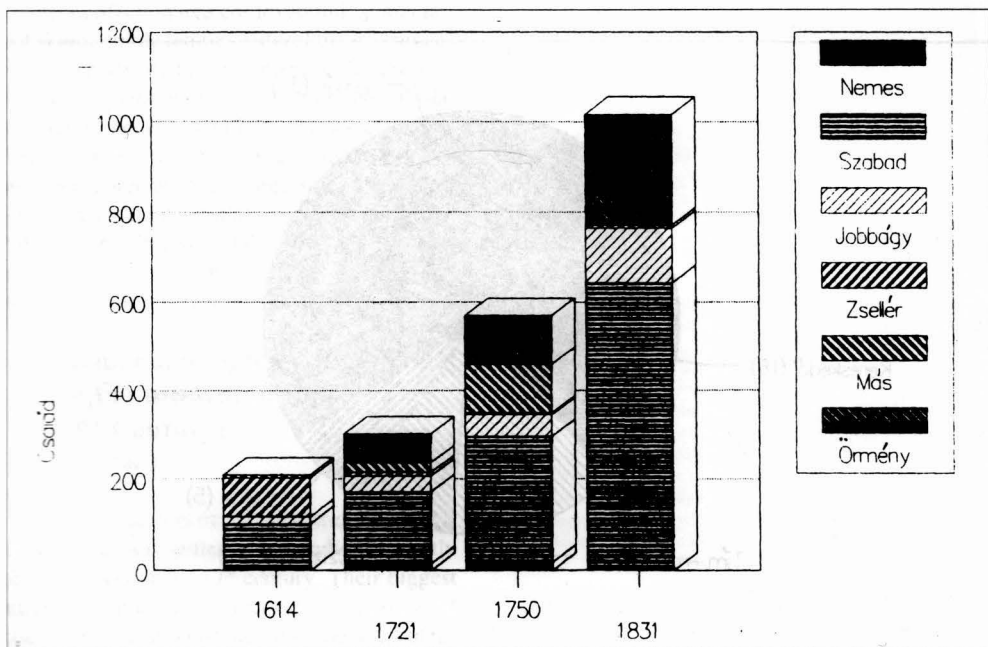
2. ábra Az örmények szakmai megoszlása

Gyergyószentmiklós 1735

3. ábra Az örmények szakmai megoszlása

Gyergyószentmiklós 1750

4. ábra Gyergyószentmiklós társadalma